

Dit is een uitgave van de Vlaamse Kring moraal.

Nota's bij de cursus : Geschiedenis van de filosofie,
partim : moderne tijden.

gedoceerd door R; BOHLA.

INLEIDING

Aan het begin van de moderne tijden formuleerden filosofen de voorwaarden voor datgene wat de moderne wetenschap ging worden . De voorwaarde voor moderne wetenschap is 'objektiviteit'. Voor objektiviteit is echter 'subjektiviteit' nodig, zoals we later zullen verduidelijken. Men noemt de moderne wijsbegeerte daarom soms de wijsbegeerte van de subjektiviteit.

A. De term SUBJEKT

De term subjekt heeft verschillende betekenissen:

(a) de recente betekenis van de term die algemeen gebruikt werd vanaf de 19 de eeuw : subjekt betekent 'ik', 'de mens', 'de geest', 'het kennissubjekt'.

(b) in de klassieke moderne filosofie komt de term zelden voor en heeft hij een gans andere betekenis afkomstig uit de middeleeuwse ontologie.

subjekt ° uit het latijn : subicere, onderwerpen, prijsgeven, ter beoordeling voorleggen.

In de logika en de grammatika betekent subjekt datgene wat aan nadere bepalingen onderworpen wordt, de drager van eigenschappen. Deze betekenis leeft nog verder in het frans en het italiaans onder andere. (vb. un bon sujet)

Een juister taalgebruik vinden we in de middeleeuwse theologische ontologie waar 'subjectum' gebruikt wordt in tegenstelling tot 'substantia' :

subjectum : per aliud, dat wat door iets anders is.

substantia : per se, dat wat is door zichzelf en door zichzelf bepaald wordt.

De mens is nu tegelijkertijd 'subjectum' en 'substantie'. Dus voor zover ieder van ons door zichzelf is en bepaald wordt, is hij substantieel.

Maar er zijn bepaalde kenmerken (vb. geslachtelijke verdeling) waaraan we van buitenaf onderworpen worden en in die zin is de mens subject.

Ieder van ons is substantie voor zover hij 'mens' is, hij is immers mens door zichzelf.

De mens heeft dus wel zelfbepaling maar is niet zuiver substantieel, zoals hij ook niet volledig onderworpen is.

Als nu het meest belangrijke en het meest specifieke van de mens de kennis is, en als de hoogste vorm van kennis de objektieve kennis is, dan kunnen we opmerken dat de mens het meest objektief is waar hij niet door zichzelf bepaald wordt maar door iets anders.

Objektiviteit impliceert hier dus een onderwerping aan de dingen, een subjekt-zijn. Bij een objektieve werkwijze moet men afzien van persoonlijke 'subjektieve elementen en moet men zich onderwerpen aan het objekt : dit is open-mindedness.

De mens is dus het meest zichzelf waar hij zichzelf het meest verloochent, waar hij zich het meest laat bepalen door de dingen.

In deze zin kan men subjektiviteit als een voorwaarde voor objectiviteit stellen.

Het gevolg hiervan is het konflikt bij de mens dat ontstaat tussen zijn streven naar weten welke zelfverloochening impliceert en zijn streven naar vrijheid welke zelfbepaling vooropstelt.

B. Het objektiviteitsideaal

Het objektiviteitsideaal gesteld in het begin van de moderne tijden, is afkomstig uit de klassieke griekse wijsbegeerte waar de hoogste rang van weten het zuiver teoretisch weten was.

Dit zuiver teoretisch weten (kennis om de kennis) van Plato en Aristoteles staat in tegenstelling tot het praktisch weten en het experimentele weten als deze

rechtstreeks op de praktijk gericht zijn.

Dit zuiver theoretisch weten werd in de oudheid aanbevolen om praktische redenen : het zou de mens vrijmaken van zijn afhankelijk sterfelijk bestaan en het zou hem godgeleijk maken. Praktische doeleinden mogen echter niet rechtstreeks nagestreefd worden.

De meest fundamentele kennis voor de mens is wel ontstaan op basis van kennis om zichzelf. (vb de astronomie)

Het objectiviteitsideaal in de moderne tijden werd verkozen om etisch-antropologische redenen , niet in functie van de bestaanswijze van het werkelijke: de mens moet de natuur overheersen. Echter wordt in de moderne tijden het konflikt duidelijk tussen streven naar weten en streven naar vrijheid..

In de moderne wijsbegeerte kunnen we drie grote periodes onderscheiden :

- (a) Descartes, Spinoza, Locke : de klassieke moderne wijsbegeerte.
- (b) een periode van de moderne filosofie die zich afscheidt van de klassieke wijsbegeerte met Kant, Fichte, Nietzsche, Marx.
- (c) een stroming binnen de filosofie zelf om het antiek ideaal van kennis te herstellen met Hegel, Comte, Spencer.

C. Vooroordelen tegenover de filosofie.

Door gebrek aan filosofische vorming of lektuur, ontstaan verschillende vooroordelen tegenover de filosofie waarvan de belangrijkste zijn :

- (a)"De term 'moderne wijsbegeerte' is een kontradiktie, filosofie is per definitie voorbijgestreefd, niet aktueel."

We kunnen echter opmerken dat er zich in de moderne

wetenschap idealen gaan realiseren die teruggaan op de klassieke wijsbegeerte en het objectiviteitsideaal van zuiver theoretisch weten.

De moderne filosofie anderzijds heeft zich sinds Kant gedistancieerd van de antieke idealen en van de moderne wetenschap, nadat het konflikt objectieve kennis/vrijheid duidelijk was geworden.

De moderne kennis streeft nu het objectiviteitsideaal na dat berust op het ideaal van zuiver theoretisch weten verkozen om zijn praktische konsekwenties.

Sommige verdedigers van de moderne wetenschap halen aan dat onderwerping aan het noodzakelijke vrijheid is. Dit kan betwist worden.

illustratie van dit vooroordeel :

Er bestaat weinig sympathie voor de studie van de filosofie. Kijken we naar de verhouding geschiedenis/filosofie. De historicus wil objectieve feiten vaststellen, wil kennis van het verleden die niet beïnvloed is.

De filosofen brengen nu in de geschiedenis binnen wat de historici wenssen te vermijden namelijk de subjektieve interpretaties.

Volgens de historicus moet de kennis van het verleden dienen om onze tijd beter te kunnen begrijpen, om nu stelling te kunnen nemen, bepaalde zaken te voorzien of te veranderen.

Zou het dan niet doelmatiger zijn na te gaan wat precies relevant is voor de mens van deze tijd ? Hierop antwoordt de historicus negatief : hij wil zuivere objectiviteit.

Deze stelling gaat terug op Plato, Aristoteles : de praktijk wordt het best gediend door de objectieve kennis, de objectieve kennis mag niet beïnvloed worden door praktische doelstellingen. Ook de moderne wetenschap poneert dit. De historici volgen hier dus nog het

model van de klassieke filosofie, terwijl de filosofie zich losgemaakt heeft van de antieke traditie.

(b) "Vroeger deed men aan filosofie, nu doet men aan wetenschap." Het vooroordeel van het modernisme : wat modern is, is juist; het andere niet.

een concreet voorbeeld hiervoor is het volgende : De stellingname van de historicus Parkinson tegenover Marx. Marx wordt amateuristisch genoemd door een sofistieke argumentering : ' hij beschikte namelijk niet over de informatie die na hem gevonden werd; hij kon aldus geen juiste uitspraken.' We kunnen opmerken dat de latere informatie misschien juist gevonden is door hetgeen Marx ons bijgebracht heeft. Op die manier is iedereen een amateur, want niemand kent de informatie die zal volgen. Zo wordt alles wat oud is voorbijgestreefd en waardeloos.

(c) "Filosofie is nutteloos."

Verschillende disciplines uit de natuurwetenschappen worden wel als nuttig voorgesteld. Men stelt steeds dat de natuurwetenschappen een grote vooruitgang maken. Vooruitgang impliceert echter altijd een bepaalde richting, succes impliceert altijd bepaalde doelstellingen. Waar worden nu in de moderne wetenschap dergelijke doelstellingen vooropgesteld ? Het modernisme verwacht vooruitgang met verandering.

De filosofie beschouwt het niet nutteloos bepaalde zaken te onderzoeken. Nut wordt in de wijsbegeerte dikwijls beperkt tot kritiek, dus meestal een negatief nut.

Kritiek kan wel nieuwe vragen doen oprijzen die niet altijd door de filosofie zelf moeten nagegaan worden maar met de hulp van andere disciplines.

Filosofie kan dus niet alles. Ze kan wel iets veranderen als ze door nieuwe vragen te stellen de mensen ertoe verplicht bepaalde toestanden anders te gaan zien.

De belangrijkste functie van de filosofie is kritiek.

(d) "Filosofen houden zich bezig met wereldbeelden en systemen op te bouwen."

Dit vooroordeel is een mythe. Er bestaan geen filosofische motivaties voor het opbouwen van systemen. De middeleeuwse theologie deed dat met behulp van filosofische begrippen, doch dit was geen filosofie.

Het eerste filosofisch systeem werd door Leibniz opgesteld. Dit beantwoordt echter aan een kritische motivatie : het gaat uit van de opkomende moderne wetenschap die de interne coherentie van verklaarbaarheid van zoveel feiten door één theorie vooropstelde. Leibniz trachtte aan te tonen dat verschillende coherentiesystemen mogelijk waren.

Systemenbouw heeft ook nog een rol gespeeld bij Schelling, en Hegel. Daarna is deze periode voorbij, behalve bij sommige stichters van het positivisme zoals Comte en Spencer. Grote wijsgeren bouwen geen systemen maar denken kritisch, gaan tegenstellingen opzoeken en aantopen.

(e) "Filosofie is a-priorisch."

Filosofie is gekant tegen de ervaring. Dit verwijt gaat zeker niet op voor het empirisme met Locke. Spinoza heeft gelijkaardige kennisprincipes, doch wordt rationalist genoemd.

Volgens Fichte, die bij het idealisme geklasseerd wordt, bestaat er voor kennis geen andere basis dan de ervaring en de ervaring overschrijden is slechts mogelijk door abstraktie.

Het begrip a-priori is afkomstig van Kant : de ervaring

vooruitgaande. Is nu dergelijke ervaringsvrije kennis mogelijk? Volgens Kant moet ze mogelijk zijn maar ze kan slechts geldig zijn als ze niets anders bevat dan kennis van de mogelijkheidsvoorwaarde van de ervaring. De wetenschap wil niets poneren wat niet op de ervaring steunt, ze aanvaardt slechts wat vastgesteld is door wetenschappelijke methodes. Wetenschappelijk onderzoek laat zich bij voorbaat leiden door de best ande methodes; dat is dus een vorm van a-priorisme.

Onderwerpen die niet door de bestaande methodes kunnen benaderd worden, worden niet bestudeerd.

Een zakelijk relevante metodekennis is nodig.

De filosofie is ook in zekere zin a-prioristisch. Dit houdt in dat men poneert bepaalde zaken bij voorbaat te kunnen weten. Dit kan nuttig zijn om ervaringen te besparen, een onderscheid te maken tussen belangrijke en niet belangrijke ervaringen, bepaalde experimenten (vb atoomoorlog) af te raden.

DEEL I / DESCARTES , SPINOZA , LOCKE.

A. BIOGRAFIE.

Descartes : hij werd geboren in 1596 aan de Loire in de Touraine. Hij kreeg zijn opleiding in een jezuïeten-college waar hij scholasiek, latijn en wiskunde leerde. Hij volgde later enkele jaren college in Parijs en studeerde rechten. In 1617 neemt hij dienst in het leger bij de Hollanders en de Beierse afdeling om te kunnen reizen.

In 1628 vestigt hij zich voorgoed in Holland. Hij liet zich waarschijnlijk inschrijven aan de Frieslandse universiteit Franke. De eerste vormen van zijn meditaties verschenen daar. Hij leefde hoofdzakelijk in Hollandse dorpen en daar ontstaan ook bijna al zijn werken.

In 1637 verschijnt anoniem zijn eerste publikatie 'Discours de la méthode' : één deel van zijn drieledig werk met grondleggingen voor de analytische meetkunde, de astronomie en de optica. In 1641 worden zijn 'Méditations' gepubliceerd. Door de protestanten werden zijn publikaties verboden te Utrecht en Leiden.

In 1649 wordt hij door koningin Christina uitgenodigd om te komen leven aan het zweedse hof. Hij aanvaardde dit aanbod en stierf in 1650 in Zweden.

Spinoza : werd geboren in 1632 uit een portugees-joods gezin die in Amsterdam ging wonen.

Zijn vader was een opticien en Spinoza leerde dit beroep ook. Hij ging naar een portugees-joodse Talmut-school in Amsterdam en studeerde op zichzelf filosofie (Thomas van Aquino, Swarez....)

In 1656 wordt hij door de Joodse gemeenschap van A'dam uitgestoten en in de ban geslaan omwille van zijn leer

en zijn gedachten. Hij leefde daarna van een beurs van vrienden, studenten, burgers die bij hem studeerden. In 1658-1660 worden de eerste grondslagen van zijn denken gelegd : hij schrijft een korte verhandeling over God en de mens die postuum werd uitgegeven.

In 1663 verschijnt zijn eerste publikatie 'Principia Philosophia Cartesiana'. Dit boek werd verspreid en gaf hem een zekere bekendheid.

Spinoza leefde in de tijd van de raadspensionaris Jan de Wit. Deze was de vertegenwoordiger van de kapitalistische burgerij : vrijzinnig, liberaal, tolerant. Aan de andere kant steunden de orangisten de aristokratie. Spinoza laat dan in deze kontekst een ideologisch politiek traktaat verschijnen dat na de moord op Jan de Wit werd verboden.

Zijn hoofdwerk (1670-1677) werd na zijn dood door zijn leerlingen uitgegeven en werd onmiddellijk verboden.

Locke : geboren in 1632 bij Bristol. Zijn vader was officier in het leger van Cromwell uit politiek engagement. Hij ging aldus naar de Westminster-school waar hij latijn, grieks en meetkunde studeerde. Later ging hij naar Oxford dat zeer Cromwell-gezind was. Intussen is de eerste burgeroorlog aan de gang.

In 1658 wordt hij Master of Arts en in het jaar van de restauratie is hij tutor(assistent) in de moraalfilosofie en grieks te Oxford. Hij studeert tevens scheikunde, natuurkunde en geneeskunde. Hij gaf zich als dokter uit en Lord Shaftesbury neemt hem aan als huisdokter, opvoeder en sekretaris.

Locke wordt Secretary of the board of Trade door de invloed van Shaftesbury. Na de politieke val van deze laatste gaat Locke naar Frankrijk en vlucht dan naar Holland. Hij wordt in Oxford van de studentenlijst geschrapt en als landverrader opgeëist. Hij gaat in de dorpen en schrijft in Utrecht zijn essay.

In 1688 overwint de liberale partij in Engeland en keert hij terug en laat daar zijn essay verschijnen. Hij is gestorven in 1704.

We kunnen dus opmerken dat geen van hen van hoge stand was en grote carrière maakte.

Ze werden alle drie niet door de maatschappij erkend. Er was eerder maatschappelijke vijandschap tegenover hun werk. Deze vijandschap is echter sterker in hun verbeelding en angst dan in de realiteit.

Ze leden alle drie een parasitair bestaan : Descartes leefde van een erfenis en later aan het zweedse hof, Spinoza leefde van een beurs en Locke van Shaftesbury. Het waren marginale figuren in de maatschappij, ongehuwd, met een slechte gezondheid. Hoe is het dan mogelijk dat zij er in geslaagd zijn hun werken te verspreiden en te bekomen dat ze in het onderwijs waar eeuwenoude tradities heersten, bestudeerd werden ?

Misschien ligt het antwoord in het historisch materialisme, de filosofie in het licht van de socio-ekonomische situatie.

Wij gaan deze weg niet volgen. Wij gaan een immanente logika hanteren met zijn konsekwenties. Nadien kan de historicus verklaren waarom deze gedachten voorkwamen in de filosofie van een zekere tijd. Nochtans kan men de filosofie slechts volledig begrijpen in het licht van een sociaal-ekonomische situatie, maar ze kan niet volledig afgeleid worden daaruit.

Mensen zoals deze randfiguren van de maatschappij, kunnen slechts invloed uitoefenen als ze vertellen wat iedereen min of meer weet. Ze hebben inderdaad invloed omdat ze de gedachten van de mensen uitspreken. Ze hebben ook vragen gesteld waar iedereen mee bezig was, maar hun antwoord was misschien anders dan de algemene verwachtingen.

B. DESCARTES.

(I) het godsbewijs.

Descartes wordt als grondlegger beschouwd van de moderne filosofie, ook nog filosofie van de subjektiviteit genoemd. Alles draait rond het subjekt.

Dit begrip verschijnt bij Descartes als menselijke karakteristiek alleen in het godsbewijs van de 'Méditations.'

-Descartes vertrekt van het feit dat wij of sommigen onder ons een idee van god hebben, onafhankelijk van het feit dat hij bestaat of niet. God wordt voorgesteld als een almachtig eeuwig wezen begaafd met een oneindige realiteit en vermogen. Realiteit is hier een positieve eigenschap en slaat op de perfectie. Realiteit is een synoniem voor perfectie, volmaaktheid en slaat niet op de existentie.

Positieve eigenschappen zijn deze welke speciale inspanning en energie vereisen. De idee van god is de idee van een wezen dat enkel positieve eigenschappen bezit en deze eigenschappen in een maximale positiviteit, is de idee van het meest perfecte.

-Bestaat deze idee buiten onze geest ? Descartes doet beroep op het kausaliteitsbeginsel volgens hetwelk niets tot stand komt zonder reden. Hij gaat dit toepassen op ideeën, dingen die zich voordoen in ons bewustzijn want deze bezitten ook een realiteit. Ze moeten namelijk inhouden van positieve eigenschappen voorstellen.

De realiteit in het objekt is de Realitas Formalis.

De realiteit in mijn bewustzijn is de Realitas Objectiva.

De kausaliteit eist een oorzaak zowel voor de realitas formalis als voor de realitas objectiva.

-Waar vinden ideeën hun oorsprong ? Bij Descartes zijn er drie mogelijkheden :

- (a) de ideeën zijn aangeboren : zijn er door het feit dat we mensen zijn, door de structuur van onze hersenen. Descartes laat toe, sluit niet uit dat er aangeboren ideeën zouden kunnen bestaan. Extreem gesteld zouden wij slechts zien wat gedetermineerd is in onze hersenen. (vb Chomsky).
- (b) de ideeën komen van buitenaf : de oorzaak is hier de ervaring of de zintuiglijke indrukken van inwerking op ons lichaam en hersenen.
- (c) de ideeën zijn door onszelf gevormd : deze bestaan op grondslag van abstraktieprocessen en combinaties van de vorige ideeën.
vb. ons idee over de zon hebben we gekreëerd door indrukken van buitenaf te interpreteren.

-Tot welke groep behoort nu het godsídee ? Zekerheid omtrent iets buiten ons kan onmogelijk uit onszelf komen. Het bestaan van god kan slechts geponeerd worden als de ídee noodzakelijk van buiten ons komt. Als dit kan aangetoond worden, moeten we de oorzaak van de ídee alleen bij god zelf zoeken want het kausaliteitsbeginsel eist dat de oorzaak tenminste evenveel realiteit bezit als het veroorzaakte.

In deze kontekst komt het subjektbegrip voor. De mense-lijke geest wordt vergeleken met een steen die warmte (=een positieve eigenschap) ontvangt door onderwerping aan een energiebron.

Het subjektbegrip treedt op in de verhouding :

geest-----	godsidee-----	god
steen-----	warmte -----	warmtebron
subjekt	inwerking	oorzaak

Het godsbewijs gaat dus eigenlijk niet over het bestaan van god, maar wel over het feit of er wel iets buiten ons bestaat zodat wij 'subjekt'zijn.

Welke ideeën hebben nu zeker hun oorzaak buiten mij ?
Er zijn weinig ideeën waarvan het zakelijk ~~gehalte~~
niet in de mens kan gevonden worden. Descartes stelt
echter dat de godsidee onmogelijk een extra-polatie
van de mens kan zijn van zijn eigen eigenschappen,
die hij maximaliseert tot het volmaakte en toeschrijft
aan één wezen. Hij voorziet ook de opwerping dat de
oneindige positieve godsvoorstelling afgeleid wordt
van de eigen beperktheid van een eindig wezen die de
idee van een oneindig wezen kreëert.

Descartes stelt : ' Juist doordat ik zo onvolledig en
beperkt ben zou het niet mogelijk zijn dat ik zo'n
idee schep. Dit idee is het bewijs dat we haar gekre-
gen hebben van een oneindig volmaakt wezen.

-Dit bewijs steunt dus op de vaststelling dat :

- (a) de idee van god voorkomt bij de mensen
- (b) het kausaliteitsbeginsel toegepast kan worden
op ideeën
- (c) de menselijke geest zich tot de godsidee geë-
draagt als subjezt omdat een oneindig positi-
vum niet kan afgeleid worden uit het beperkte,
eindige onvolledige door extra-polatie.

Descartes stelt dus het positieve primair aan het nega-
tieve.(in tegenstelling tot Merleau-Ponty bijvoorbeeld).
Het negatieve kan slechts bestaan in functie van het
positieve. Kunnen echter geen ervaringen van tekort-
doening vastgesteld worden zonder ze rationeel te ver-
klaren ? Wel heeft al het negatieve een positieve im-
pliciet in zich, maar moet deze geëxpliciteerd worden?

Het is niet belangrijk dat men kan bewijzen dat god
bestaat. Volgens de moderne logika kan men immers
alles bewijzen, mits de juiste vooropstellingen.
Het is slechts toeval dat dit bewijs de naam 'godsbevijs'
draagt(voor de autoriteiten). Voor Descartes is het

slechts belangrijk te bewijzen dat iets buiten ons bestaat dat beantwoordt aan onze voorstellingen daaromtrent. Of dit nu god is of iets anders is slechts bijkomstig.

(2) kontekst van het godsbewijs.

Descartes zoekt in de eerste plaats zekerheid van de kennis of beter in de kennis.

Hij begint daarom al zijn meditatie met de twijfel. Dit gebeurt met de bedoeling iets te vinden dat niet in twijfel kan getrokken worden, om iets werkelijk zeker te vinden. Hij trekt wel slechts in twijfel wat in twijfel kan getrokken worden en legt zich neer bij bepaalde ondervindingen. Hij stelt vast dat de meeste zaken die hij in twijfel trekt gewoonlijk door de mensen aanvaard worden. Al wat twijfelachtig is gaat hij verwerpen als verkeerd.

De vraag kan gesteld worden of zekerheid nu een reële interessante inhoud dekt. De meest zekere wetenschap is de wiskunde en we kunnen opmerken dat deze geen vat op de realiteit heeft. Wetenschap met de grootste verbondenheid aan de realiteit (vb de economie) is belast met de grootste onzekerheid.

Descartes gaat dan onderzoeken of zekere kennis als dusdanig toegang kan geven tot de werkelijkheid of het er niet van verwijdt. Paradoxaal genoeg blijkt het dat wij des te zekerder zijn naarmate wij ons minder om de realiteit bekommeren.

Descartes gaat systematisch en methodisch de fundamenteën van de kennis in twijfel trekken. Het droomargument wordt gebruikt om ook aan de zintuiglijke ervaring te twijfelen : de zintuigen kunnen ons bedriegen want al wat wij zintuiglijk waarnemen beschouwen wij ook als zeker wanneer wij dromen. Het feit dat beelden gedroomd zijn sluit echter niet uit dat ze toch een zekere reali-

teit bezitten. Toch komen vreemde combinaties voor in de droom die in de werkelijkheid niet bestaan en die we toch als zeker waarnemen en aanvaarden. Het droomargument geldt echter niet voor de meetkunde en de aritmetika : het is onverschillig of ik er van droom of ik er werkelijk over denk : de juistheid wordt niet in twijfel getrokken.

In de droom blijven gemeenschappelijke elementen bewaard van de werkelijkheid : namelijk deze wiens banden onafhankelijk zijn van het onderscheid droom/waarneming. Het wiskundige heeft aldus een eigensoortige hoge zekerheid die ontsnapt aan het droomargument, omdat ze onafhankelijk van de werkelijkheid bestaat.

Zekerheid heeft hier dus een aliënatie van de kennis tot gevolg, een vervreemden van de realiteit en kan leiden tot een krankzinnige obsessie.

Zekerheid als dusdanig kan kennis van de werkelijkheid bederven.

Descartes wordt nu teruggeworpen op zijn enige zekerheid : namelijk de zekerheid van zijn eigen bestaan als twijfelend en voorstellend (res cogitans) wezen. Immers indien zelfs een god mij overal zou misleiden dan zou ik nog moeten bestaan om misleid te worden.

'Cogito ergo sum.'

Opmerkingen

(a) het eigen voorstellen is het enig objekt waarvan door het feit zelf dat ik me voorstel, het bestaan verzekerd blijft. Hierbij sluit ook het godsbewijs aan : het bestaan van god wordt verzekerd alleen door de voorstelling die ik van god bezit.

(b) Cogito ergo sum : hij wil zekerheid omtrent zijn eigen bestaan als voorstellend wezen. Het is dan een catastrofe dat de enige mogelijke zekerheid deze is van het eigen bestaan, als voorstellend wezen. Men kan

immers niet zeker zijn dat er iets buiten mij bestaat.

De 'idee van weten' bevat drie momenten :

- (a) weten moet van zichzelf verzekerd zijn : hier ligt het verschil tussen 'waarheid' en 'weten'. Waarheid moet niet vastgesteld zijn, weten wel. Het moet van zichzelf verzekerd zijn door de waarneming en de rede.
- (b) weten moet weten van iets zijn : weten moet terzake zijn. Deze zakelijkheid hoeft niet noodzakelijk een objekt te zijn. Het moet een kontekstvorm zijn, betrekking hebben op de ter sprake gaande zaak, moet relevant zijn.
- (c) weten moet weten van iemand zijn : weten moet in bezit genomen worden, opgezocht of vastgesteld worden door mensen.

Descartes stelt het eerste moment, namelijk de eis van zelfverzekering, als primair en hoofdzakelijk. Hij trekt dus om dit te verwezenlijken al het mogelijke in twijfel om te behouden wat absoluut zeker blijkt te zijn.

Wat blijkt nu absoluut zeker ?

- het wiskundige : is zeker door de principiele onverschilligheid tegenover het leven, heeft geen waarheidswaarde.
- de zekerheid van het cogito

Descartes wil voor alles zekerheid, maar wel zekerheid betreffende de realiteit (het tweede moment).

In hoever is nu zekerheid mogelijk van iets dat buiten me zou bestaan en aan mijn voorstelling zou beantwoorden ?

Ik ben zeker van mijn bestaan, van mijn voorstelling 'ideeën', maar niet in hoeverre iets buiten mij aan deze ideeën beantwoordt.

(3) wat bewijst het godsbewijs ?

Een voorwaarde voor zekerheid voor wat buiten mij aan mijn voorstelling beantwoordt, kan gevonden worden naar analogie met het godsbewijs en het godsídee.

Descartes neemt de ídee van god omdat hij een vergelijkbare zekerheid wil aantoonen van iets buiten mij met iets in mijzelf als voorstellend wezen als de betrokken ídee onmogelijk van mijzelf kan komen.

Door de ídee van god is zijn bestaan dus verzekerd.

Descartes zegt niet dat het godsídee het enige zou zijn die afkomstig is van buiten ons.

De basis van alledaagse zekerheden vindt Descartes nu in de subjektverhouding : als de geest zich als ontvanger openstelt tegenover de objecten buiten, dan is dit een waarborg voor zekerheid.

De voorwaarde voor zekerheid omtrent de realiteit buiten mij is daar waar ik zeker ben deze ídeeën als subjezt te ondergaan. Dit is wat het godsbewijs wil aantonen

Opmerkingen

(a) Stel dat de menselijke geest niets dan zuiver subjezt zou zijn. Zuiver subjezt betekent in de middeleeuwse ontologie -binnen en door zichzelf op geen enkele wijze bepaald

-heeft elke bepaling die het opdoet ontvangen van iets anders

-kan zonder deze bepalingen van buitenaf zelf niet bestaan.

Als illustratie kunnen we de 'stof' (vb hout) nemen. Hout is amorf, maar kan beschouwd worden als een stof die teruggaat op een andere stof die meer amorf is. Deze stof kan op haar beurt weer op een andere teruggebracht worden. Als men zo door gaat komt men tot de oerstof : de eerste stof die volstrekt amorf moet zijn, volstrekt

onbepaald en zich moet lenen voor om het even welke bewerking. Dit zou dan zuiver subjekt (ultimum subiectum) , de prima materia , de energie.

De energie is ook zo onbepaald dat niemand ze ooit gezien heeft; het enige wat we zien zijn verschijningsvormen.

De menselijke geest zou nu zo een zuiver subjekt kunnen zijn. Moest dit zo zijn dan zou Descartes' godsbewijs gelden voor gelijk welke voorstelling.

(b) Is het nu juist dat de ~~god~~sidee geen extrapolatie is van de menselijke geest ?

Als de subjektverhouding menselijke geest/godsidee zou toegelaten zijn, dan zou het godsbewijs werken.

De menselijke geest stelt Descartes niet als zuiver subjekt.(Locke wel). Descartes stelt dat de subjektverhouding van de geest tot ideeën zich kan beperken tot bepaalde ideeën. Deze subjektverhouding is het meest gunstig voor ideeën van volmaaktheden die onmogelijk uit de geest zelf afkomstig zijn.

Resultaat van het godsbewijs :

Wie in het weten zekerheid zoekt, maar zekerheid omtrent de realiteit, kan die vinden op de voorwaarde dat zijn geest zich tegenover de voorstellingen die hij bezit als subjekt gedraagt.

De zekerheid van de realiteit is afhankelijk van de mate van het subjekt-zijn : het substantie zijn moet dan opgegeven worden. De vrijheid wordt op die manier prijsgegeven. Wie weten wil en bij dit weten zekerheid vooropstelt, is verplicht zijn menselijk bestaan af te breken en zijn vrijheid op te offeren.

Dit is Descartes niet onmiddellijk duidelijk geworden namelijk de tegenstelling tussen menselijkheid en streven naar kennis. Dit is een vorm van alienatie, vervreemding . Het zeker weten heeft noodzakelijk een

alienierend aspekt . Door het godsbewijs zijn eindigheid, niet-substantialiteit, onmenselijkheid, onvrijheid een eerste vereiste voor volstrekt zeker weten van de realiteit.

Het godsbewijs is geen bewijs van god, maar een fundamentele voorwaarde voor zeker weten en zekerheid omtrent de werkelijkheid zoals ze buiten ons bestaat.

(4) Kontradiktie en gevolgen.

-De eis weten te verwerven wanneer als hoofdzakelijke eis daarbij vooropgesteld wordt die van zekerheid van het weten, is in tegenstrijd met de wens naar vrijheid, zelfbepalen en het substantieel bestaan van de mens te handhaven en te bevorderen.

Het gevolg is dan alienatie , vervreemding, verlies van het eigene.

Als de mens zijn meest eigen bezit de rede is en de rede optimaal is in zeker weten en de mens door het verwerven van weten zich moet ontdoen van zijn vrijheid, dan is dit een elementair voorbeeld van alienatie.

Alienatie van de moderne mens zou zo teruggaan op de voorwaarde voor wetenschap, op de antagonie weten/vrijheid.

-De idee van weten van Descartes gaat terug op het ideaal van weten het eerst geformuleerd in de griekse oudheid, namelijk het ideaal van het zuiver theoretisch weten. Het zuiver theoretisch weten werd zoals vroeger vermeld werd, door de griekse wijsgeren verkozen boven elk ander weten omdat dergelijk weten in staat zou zijn de mens te bevrijden van de verknechting van zijn natuurlijke afhankelijkheden.

Omwille van de vrijheid wordt een bepaald type weten verkozen dat vanaf Descartes blijkt dit type weten te zijn welke de verknechting in de hand werkt.

historische situering.

-Filosofie als historische realiteit bestaat voor ons sinds Plato en Aristoteles.

De eerste filosofen bepalen filosofie als een streven naar wijsheid. Volgens Aristoteles is wijsheid een soort weten en wel dat soort weten dat omwille van zichzelf wordt nagestreefd. Dit weten maakt wijs en heet in het grieks theoretisch weten. Filosofie wordt hier historisch bepaald als filo-teoria, dit in tegenstelling tot het praktisch of poietisch weten.

Teoretisch weten wordt echter verkozen ten dele om de praktijk zelf. Precies het meest praktisch weten wordt verworven niet waar het weten nagestreefd wordt om de praktijk, maar bij het weten om het weten zelf.

Dus wordt de praktijk het best gediend door theoretisch weten. Zuiver theoretisch weten komt overeen met het objectiviteitsideaal van de moderne wetenschap.

'Objectiviteit' breekt in de griekse filosofie op Δ onder de term van 'vrijheid' van weten, onafhankelijk van een praktische doelstelling.

Alleen zuiver theoretisch weten is vrij weten, weten alleen in dienst van zichzelf. Zuiver theoretisch weten is slechts mogelijk te verwerven als de mens zelf vrij is of zich vrij kan maken van al datgene dat de objectieve kijk op de dingen zou belemmeren, namelijk het subjectieve weten.

Het subjectieve weten houdt het menselijke in met de praktijk, de interessen en doelstellingen, de behoeften die voortkomen uit de beperktheden en afhankelijkheden van het menselijk lichamelijk bestaan.

De mens is in de eerste plaats afhankelijk van zijn eigen lichaam en gebonden aan ruimte en tijd.

Hij is ook gebonden aan andere mensen.

Streven naar zuiver theoretisch weten veronderstelt

volstrekte bevrijding van de menselijke afhankelijkheid. Aristoteles stelt dan de vraag of dergelijk vrij bestaan voor de mens mogelijk is. Zou dit geen godge-lijk bestaan moeten zijn? Inderdaad, zegt hij, dit is het doel. Als mens moeten wij filosoferen want hierin ligt het typisch menselijk namelijk de rede. Filosoferen is de hoogste vorm van het gebruik van de rede, de rede wordt gebruikt omwille van de rede zelf.

Op deze ideeën gaat onze beschaving terug.

- Wat Plato en Aristoteles formaliter (principiele bevrijding van de eigen geest) eisten, gaat Descartes realiter toepassen.

Formele zekerheid is voor Descartes belangrijker dan het object van het weten. Het antiek ideaal werd voor het eerst onderzocht in de moderne tijden.

De konklusie was dat theoretisch weten om vrij te zijn leidt tot afstand van vrijheid.

Sinds de realisering van dit klassiek ideaal van theoretisch weten, is gebleken dat in de werkelijkheid de voorwaarde ervoor was het herleiden van het menselijk bestaan tot zuiver subjezt.

(5) Interpretatie en voorspelling.

De taak van de filosofie is extreme mogelijkheden nagaan in de zin dat ze tot onwaarschijnlijke mogelijkheden worden.

Gesteld dat de vooruitgang van de wetenschap in radikale zin helemaal verkeerd zou zijn en gekant tegen wat de mensen beogen, dan zijn de gevolgen onoverzienbaar. Bijgevolg moeten de minste aanwijzingen door deze mogelijkheid in overweging genomen worden. De vraag naar bewijzen verliest in belang tot het objekt.

Descartes wijst op de mogelijkheid dat streven naar volstrekke kennis zekerheid zich door deze eis zich

meer zal verwijderen van de realiteit/ Dit is onze interpretatie van wat Descartes stelde.

Het subjektbegrip steunt echter wel de interpretatie. Het subjektbegrip is niet in tegenspraak met de interpretatie, maar staat niet centraal tematisch bij Descartes. Konflikten in de filosofie gaan niet over de affirmatie of negatie van bepaalde zaken, maar wel over de vraag wat nu centraal staat.

Om het konflikt tussen wat Descartes zegt over het subjekt-zijn van de geest en de interpretatie te verduidelijken, kunnen we kijken naar de betekenis die het subjektbegrip voor de mens gekregen heeft sinds Descartes. Een belangrijk argument voor de interpretatie zijn de nakomende feiten.

We zien dat het subjekt-begrip een hoofdbegrip voor de mens geworden is, maar heeft wel een andere betekenis gekregen. 'Subjekt' is actief geworden, niet onderworpen.

Als verifikatiemogelijkheid kunnen we voorspellingen gaan doen vanuit de interpretatie.

Als de interpretatie juist is dan zijn er twee mogelijke konsekwenties ; Locke, Spinoza bevestigen de interpretatie, trekken konsekwenties uit Descartes die hijzelf niet getrokken heeft.

Men kan weten in granden, iets weten zonder de implicaties te voorzien of te kennen.

Descartes wist dus niet in volle omvang wat hij eigenlijk bedoelde.

In de middeleeuwse ontologie is de orde als volgt :

God
engel
mens
dieren
planten
elementen
prima materie

Een engel is een voorbeeld van een eindig wezen voorgesteld zonder lichamelijkeheid; eindigheid kan dus begrepen worden los van het lichamenlijk bestaan.

In deze volgorde zien we :

- (a) een afnemende materialiteit : we gaan van een zuivere amorfe materie naar een zuiver geestelijk immanente immateriele god.
- (b) een toenemen van substantialiteit, een afnemen van het subjekt-zijn. Materie en subjektiviteit gaan tot god die substantie is.
- (c) het potentiële (dunamis) evolueert tot aktualitas (energeia)

Het subjekt stond dus volledig onderaan , de geest bovenaan. Deze middeleeuwse hiërarchie wordt door Descartes helemaal omgewenteld. Het bovenste komt onderaan. Het eigenlijke vermogen van de geest is het subjekt.

Dan zijn er twee mogelijkheden :

- (a) aan deze middeleeuwse hiërarchie vast te houden. God blijft het hoogste met de grootste graad van substantialiteit. Dan komen geestelijke processen overeen met natuurkundige materiele processen. Het kennisverschijnsel moet dan het onderwerp worden van de natuurkunde zelf. (Locke)
Door deze konsekwentie wordt de hiërarchie niet aangetast.
- (b) deze hiërarchie te verwerpen. Er wordt vastgesteld dat geestelijk zijn toch het hoogste moet blijven en geest-zijn berust op zuiver subjekt-zijn. De hiërarchie moet omdraaien. Het subjekt krijgt dan het karakter van een nieuwe god. (Spinoza)

Hoeveel heeft Descartes geweten van de interpretatie ?
Op het einde van de eerste meditatie bij het hoogtepunt van de twijfelbeschouwing gaat hij zichzelf ver-

gelijken met een slaaf die droomt dat hij vrij is. Bekent hier eigenlijk door.

We kunnen nu de vraag stellen wat de meest fundamentele kenmerken zijn.

Laten we als voorbeeld een huis nemen. Zonder fundament kan men geen huis bouwen. Het fundament is echter niet het enige belangrijke voor een huis, want in een fundament kan men niet wonen. In zeker opzicht is het wel het eerste belangrijke, maar toch dankt het zijn fundamenteel belang aan iets anders : het is slechts belangrijk als men een huis wil hebben.

Zo is om te filosoferen het belangrijkste dat de mens lichamelijk bestaat (kan zonder dat niet filosoferen), echter is het lichamelijk bestaan slechts belangrijk in functie van het menselijk bestaan : als je wil bestaan.

Ook het scheikundig metabolisme van de hersenen is noodzakelijk om de hersenactiviteit, staat toch in functie van het denken : als je wil denken.

'fundament' is sekundair, afgeleid.

De term fundament is opgekomen in de terminologie van het westers denken sinds de 13de eeuw.

'fundamentum' is afgeleid van een arabische vertaling van Aristoteles. De oorspronkelijke term was 'hypokeimenon' , in het latijn suppositum, subject.

Dit werd dus steeds als laagste beschouwd, als een eigenschap van de materie.

Door Descartes is nu een principiele herwaardering van het subjezt nodig. (Locke) Onbepaald zijn, bepalingen kunnen ondergaan is belangrijk.

Hypokeimenon bij Aristoteles had een meer positieve betekenis dan het later subjeztbegrip, dat een dekadentie is van het vroeger grondbegrip.

Door de herwaardering van het subjeztbegrip wordt het positieve van Aristoteles weer opgenomen.

Bij Aristoteles betekent hypokeimenon het volgende : een soort grond gekenmerkt door het ouk aneu : niet zonder. Deze grond werd bepaald door de vaststelling dat iets zonder dit niet kan zijn.

Deze grond staat in tegenstelling tot de grond dia ti : door wat, waardoor iets gesteld wordt.

De tegenstelling tussen gronden is van die aard dat zonder dergelijke grond niets kan bestaan, dat door dergelijke grond iets is.

voorbeeld : -een huis kan zonder fundament niet bestaan

-een huis kan door een fundament bestaan.

De eerste grond is fundamenteel, noodzakelijk. Het voordeel is dat deze grond gemakkelijk kan vastgesteld worden. De tweede grond is veel moeilijker te kennen. Door Leibniz werd het begrip 'raison suffisante' ingeleid voor de tweede grond, de voldoende reden afgekort oorzaak.

Kant gaf de naam noodzakelijke mogelijkheidsvoorwaarde voor de eerste grond, afgekort konditie.

Vanaf Descartes tot de metafysika van Spinoza en de fysika van Newton is het 'fundamentele' gedegradeerd.

In de tweede meditatie geeft Descartes een beschouwing over de realiteit van materiele lichamen : 'spijts alle schijn van wat van de materiele lichamen werkelijk bestaan, kunnen deze alleen maar gezien worden door een zuiver geestelijke kijk, niet door zintuigen of imaginatie.'

Descartes plaatst de materiele voorwerpen in het begrip 'res extensa', uitgebreide zaken. Het enige wat wij waarnemen is een zekere uitgebreidheid. Materiele lichamen worden gekenmerkt door de uitbreiding die fundamenteel is.

Al de rest is een variatie van het verschijnen van iets uitgebreids in de ruimte vb een stukje was.

Bij Aristoteles betekent hypokeimenon het volgende : een soort grond gekenmerkt door het ouk aneu : niet zonder. Deze grond werd bepaald door de vaststelling dat iets zonder dit niet kan zijn.

Deze grond staat in tegenstelling tot de grond dia ti : door wat, waardoor iets gesteld wordt.

De tegenstelling tussen gronden is van die aard dat zonder dergelijke grond niets kan bestaan , dat door dergelijke grond iets is.

voorbeeld : -een huis kan zonder fundament niet bestaan

-een huis kan door een fundament bestaan.

De eerste grond is fundamenteel, noodzakelijk. Het voordeel is dat deze grond gemakkelijk kan vastgesteld worden. De tweede grond is veel moeilijker te kennen. Door Leibniz werd het begrip 'raison suffisante' ingeleid voor de tweede grond, de voldoende reden afgekort oorzaak.

Kant gaf de naam noodzakelijke mogelijkheidsvoorwaarde voor de eerste grond, afgekort konditie.

Vanaf Descartes tot de metafysika van Spinoza en de fysika van Newton is het 'fundamentele' gedegradeerd.

In de tweede meditatie geeft Descartes een beschouwing over de realiteit van materiele lichamen : 'spijts alle schijn van wat van de materiele lichamen werkelijk bestaan, kunnen deze alleen maar gezien worden door een zuiver geestelijke kijk, niet door zintuigen of imaginatie.'

Descartes plaatst de materiele voorwerpen in het begrip 'res extensa', uitgebreide zaken. Het enige wat wij waarnemen is een zekere uitgebreidheid. Materiele lichamen worden gekenmerkt door de uitbreiding die fundamenteel is.

Al de rest is een variatie van het verschijnen van iets uitgebreids in de ruimte vb een stukje was.

Eigenschappen die we door de zintuigen daaraan toeschrijven kunnen omslaan in andere: zijn niet fundamenteel belangrijk voor het materiele.

vb. was bestaat ook zonder deze eigenschappen, bestaat niet zonder het vermogen deze variaties te kunnen ondergaan, namelijk iets uitgebreids in de ruimte.

Het substantiele is hier met het fundamentele geïdentificeerd

'Res Extensa' niet zuiver meetkundig, is een uitbreiding die volgens het Cartesiaans coördinatiesysteem ruimte schiept voor om het even welke eigenschappen, is het enige substantiele van materiele dingen.

opmerking

-uit de twijfelbeschouwing volgde dat het enige zekere, het enige substantiele van de mens de res cogitans

was. We hebben hier dus een twee-substantietheorie: de res cogitans en de res extensa.

-Aristoteles voorspelde reeds de gevolgen van het verabsoluteren van de fundamentele vormen, namelijk de res extensa in de moderne experimenten.

Dit vooruitzicht leidde naar de overgang van hypokeïmonen naar het subjektbegrip.

Het criterium voor zekerheid voor zijn eigen bestaan noemt Descartes 'clara et distincta perceptia'. Dit komt overeen met het hypokeïmonen begrip.

-clara: zichtbaar, ~~duidelijk~~, waarzonder niet.

-distincta: duidelijk, onafhankelijk van andere dingen.

Aristoteles voorspelde dat als men het enige belangrijke, essentiële, fundamentele zoekt, men zal komen tot een enige substantie.

Deze enige materie zal gekenmerkt worden door een onbepaaldheid. Bij Spinoza en Descartes was dit God, in de

moderne natuurkunde is dit de energie.

De redenering is de volgende :

Aristoteles vraagt zich af wat het 'wezen' (ousia, essentia; on, ens : het zijnde;) eigenlijk is.

Hij stelt deze vraag niet omwille van metafysische aspiraties, maar uit interesse voor wat er eigenlijk is, om te weten wat zich vertoont, waarmee hij te maken heeft.

Om te beoordelen wat eigenlijk is, is een begrip van 'zijn' nodig. Wat zich eerst opdringt als bepaling voor wezen of zijnheid is datgene waarzonder het ander niet kan bestaan, terwijl het zelf zonder het ander kan bestaan.

Het begrip 'substantie' gaat zich vormen : als tegenstelling tussen een ding en zijn eigenschappen, wat vooropgesteld wordt in alle andere predikaties, uitspraken over de substantie.

substantie is het subjezt in tegenstelling tot accidentia
is " " " " " predikaat

Het voorstel van Aristoteles voor een mögelijke bepaling van ousia, zijnheid, wezen kan beschouwd worden als het 'fundamentele'.

Wat eigenlijk is kan ppgespoord worden door de verschillende kenmerken die we kennen op te heffen en te kijken wat overblijft, zegt Aristoteles.

vb. een lichaam zoals een tafel : we laten de noties kleur, plaats en tijd weg.

Sommige eigenschappen kunnen opgeheven worden zonder dat het 'ding' verdwijnt. Het ding zou zijn wat fundamenteel is als drager van deze eigenschappen.

Dit kan zo doorgevoerd worden tot de elementen als quasi-substantiele fundamenten van deze dingen.

Atomen van een ding zijn meer fundamenteel echter dan het ding zelf. Aristoteles heeft de benaming eenvoudige

lichamen.

Al de rest van het verschijnende kan opgevat worden als eigenschappen die toekomen aan deze eenvoudige lichamen.

Deze lichamen moeten echter in de ruimte voorkomen en dimensies bezitten. Daarom liggen de wiskundige bepalingen dieper bij Aristoteles dan om het even welke kwalitatieve bepaling.

Deze wiskundige bepalingen kunnen echter niet zelfstandig zijn, want hoeveelheden moeten hoeveelheden van IETS zijn, waarzonder ze ook niets zijn.

Wat is dit iets ? Dit iets zou onder elk opzicht volstrekt onbepaald zijn

Voor Plato is dit de ruimte (een niet wiskundige ruimte), voor Aristoteles is dit een soort materie maar blijkbaar een materie die verschilt van elke konkrete elementaire stof of zelfs van elke atomaire stof, want deze heeft nog steeds bepalingen die wiskundig zijn. Die materie blijkt datgene te zijn wat de mogelijkheid inhoudt van in verschillende vormen op te treden maar uit zichzelf deze vormen niet meebrengt, zoals ook de elementen een vorm zijn met betrekking tot datgene waarop ze op hun beurt bestaan namelijk de atomen.

Aristoteles stelt nu : 'Wat ten grondslag zal liggen aan de meest fundamentele bepalingen (namelijk de wiskundige) zou een soort materie zijn waaruit alles zou bestaan, die van fundamenteel en onmisbaar belang zou zijn en die niet aangeeft wat eruit zal worden.

Descartes' overweging over de res extensa is analoog aan deze substantie. De materiele zaken bezitten geen andere bepaling dan die van uitgebreidheid.

Aristoteles verworpt deze redenering omwille van de konsekwenties.

Descartes aanvaardt dit omwille van het uitgangspunt

(de twijfelbeschouwing). Hij houdt vast aan de prioriteit van het fundamentele.

De *res extensa* zijn een voorafbeelding van het realiteitsbegrip van de moderne natuurkunde : deze gaat terug op wat 2000 jaar geleden a-priori werd ontwikkeld over de prioriteit van het fundamentele.

Volgens de fysika is er ook een eerste materie, waaraan dezelfde kenmerken van Aristoteles worden toegeschreven, namelijk de energie.

De term werd afgeleid van het griekse 'energeia' van Aristoteles; het betekent : het aan het werk zijn; latijn : actualitas : werkelijkheid, bestaansvorm van het werkelijk zijn.

Dit staat in tegenstelling tot de term 'dunamis' die potentie, mogelijkheid inhoudt.

De bestaanswijze van de materie is het kunnen dit en dat zijn volgens Aristoteles.

Dit wordt ook aan de energie toegeschreven, die in feite een tegengestelde term is.

De energie is een soort stof waaruit alles gemaakt is waarzonder niets kan bestaan, is dus van fundamenteel belang. De energie is binnen zichzelf volstrekt onbepaald dat wil zeggen ze is zuivere mogelijkheid, is het vermogen om iets te verrichten.

De energie is wel meetbaar in haar vormen, maar ze verschilt zelf van haar verschijningsvormen. De wet van behoud van energie heeft betrekking op de energie zelf die nog nooit gezien is en nooit gezien zal worden. Het voorbegrip ervan is de '*res extensa*' van Descartes. Bij Descartes is er echter een tweede fundamentele substantie namelijk de '*res cogitans*'.

Alles wordt aldus niet herleid tot één fundament.

Door de ontdekking van de voorwaarde van subjekt zijn van de geest voor een volstrekt objektief weten was

een herwaardering van het subjekt nodig. Het karakter van hypokeimenon kan niet als grondkarakter van het zijn beschouwd worden, kenmerkt alleen het zijnde in zijn materialiteit.

Hypokeimenon is openstaan aan bepalingen van iets anders en krijgt aldus een negatief karakter dat verschilt van subjekt-zijn.

Descartes ontdekt dat de geest een subjekt-karakter moet bezitten en dit leidt tot een herwaardering.

Bij het bepalen van geestelijk en materieel zijn gaat men zich laten leiden door het fundament begrip van de substantie.

Descartes stelt twee dergelijke fundamenten : de res cogitans en de res extensa, die beide zeer ver onbepaald zijn en die verband houden met het begrip 'substantialiteit' dat een eliminatiebegrip is voor bepalingen. Deze twee fundamenten zouden niet samenvallen : een ding kan voorkomen als res extensa of als res cogitans. Deze twee bepalingen blijken echter zelf niet helemaal fundamenteel te zijn. Kan nu onder deze twee fundamentele res niet één substantie bestaan als men het subjektbegrip wil herwaarderen ?

Denken en uitbreiden worden dan attributen van één enkele laatste substantie, de res die volstrekt onbepaald en oneindig is.

Dit komt overeen met het godsbegrip van Spinoza, die de voorspelling van Aristoteles heeft gerealiseerd.

'De substantie' is het enige, al~~s~~ het andere zijn modificaties van de twee attributen van die substantie, namelijk het denken en het uitbreiden.

Die attributen lijken deze substantie enige bepaling te geven. Deze attributen zijn echter zelf zeer ver onbepaald.

Volgens Spinoza zijn denken en uitbreiden niet van

elkaar te onderscheiden. Denken is onbepaald, onafhankelijk van een objekt; uitbreiden, elke ruimte is onbepaald, krijgt grenzen door dingen binnen die ruimte. Uitbreiden en denken zijn twee uitdrukkingen van een volstrekt oneindige onbepaaldheid volgens Spinoza. Deze 'substantie' vertoont trekken van wat Aristoteles de eerste materie noemde. Spinoza noemt deze God. God wordt bepaald als het fundamentele van alles, een bewijs van deze god is dus niet nodig. God is de noodzakelijke mogelijkheidsvoorwaarde voor al wat bestaat. Indien ook maar iets bestaat, dan moet de voorwaarde ook gegeven zijn. Zo moet men toegeven dat als maar iets bestaat, God ook bewezen is.

C. SPINOZA.

Zijn belangrijkste werk is de 'etica'. Hij heeft de beginselen van de meetkunde gebruikt om een etisch systeem op te bouwen met een logische nauwkeurigheid. Het werk bestaat uit vijf delen. Elk deel begint met genummerde definities, dan axioma's, andere vooropstellingen, proposities en bewijzen. De logische opbouw van het werk is echter eerder een soort van mystifikatie. Het nadeel is dat hij nooit stelt waar hij zijn beginselen vandaan haalt.

(I) Definitie van wezen.

Definitie 2 uit het tweede deel van de Etika heeft als onderwerp het wezen ofwel datgene wat tot het wezen van een zaak behoort.

Wezen wordt hier essentia genoemd terwijl god bij Spinoza substantie is.

Hij stelde deze definitie pas in het tweede deel terwijl hij het woord reeds verschillende keren in het